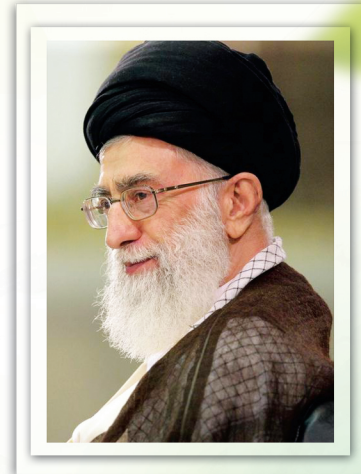

احسان

مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی:

باید از طریق تشویق مردم به وقف و همچنین ادای صحیح حق واقف در مورد موقوفه‌اش، سنت وقف را بیش از پیش در جامعه ترویج کرد. اکنون عرصه‌های متعددی برای وقف وجود دارد که از جمله آنها، پزشکی، علم و آموزش، تحقیقات و پژوهش، علوم جدید، محیط زیست و ترویج دین به شکل‌های مدرن است.

سازمان اوقاف امور خیریه
معاونت فرهنگی و اجتماعی

السيد محمد صالح المنجد

احسان ماندگار

سازمان اوقاف و امور خیریه
معاونت فرهنگی و اجتماعی

احسان ماندگار

ناشر: معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه بزرگ قرآن کریم

قطع: پالتویی

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰/۰۰۰ جلد

سایت سازمان: www.awqaf.ir

سایت معاونت: www.mfso.ir

سایت مجتمع: www.mfpo.ir

آدرس: تهران، خ نو فل لوشاتو، سازمان اوقاف و امور خیریه، معاونت فرهنگی و اجتماعی

آدرس مجتمع: قم، خیابان صفائیه، کوی ممتاز، کوی ۷، پلاک ۳۲

تلفن: ۰۲۵۱-۷۷۴۶۴۳۱

نمابر: ۰۲۵۱-۷۷۳۷۱۳۱

مجتمع فرهنگی پژوهشی معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه

فهرست

۷	..... مقدمه
۱۲	..... مفهوم وقف
۱۴	..... انواع وقف
۱۷	..... ارکان وقف
۲۲	..... اهمیت و جایگاه وقف
۲۵	..... وقف در قرآن کریم
۳۳	..... وقف در روایات
۳۷	..... وقف در سیره پیامبر و امامان معصوم (ع)
۴۵	..... سیر تاریخی وقف در ایران
۵۰	..... وقف در کشورهای غیر اسلامی
۵۴	..... آثار و کارکردهای وقف
۵۹	..... وقف و نیازهای روز جامعه
۶۲	..... تاریخچه، ساختار و وظایف سازمان اوقاف
۶۸	..... منتخب استفتائات رهبری در باب وقف
۷۵	..... همه می توانند
۷۸	..... سوالات

مقدمه

نگرشی گذرا بر تعالیم دین مبین اسلام و قرآن، نشانگر این نکته اساسی است که قوانین، اصول، سنن و احکام این دین حنیف تماماً بر مدار رستگاری انسان در دو عالم هستی وضع شده است. به گونه‌ای که خلاقیت بتواند ضمن بهره‌گیری مناسب از مواهب دنیوی و استفاده اصولی از نعمت‌های الهی، بر مبنای آن، آخرت خود را هم بنا کنند. انفاق، احسان، صدقه و باقیات‌الصالحات حلقه‌هایی به هم پیوسته از زنجیره معنایی این فرهنگ غنی‌اند که هر کدام به فراخور حال و مقال، جایگاهی عظیم را به خود اختصاص داده‌اند. در این میان «وقف» بهترین و ماندگارترین شیوه‌ی انفاق است که موجب می‌شود تا برای همیشه، آثار و خیرات بخشش مال و کمک به مردم به ویژه محرومان و نیازمندان، شامل حال واقف شده و از بهره‌های معنوی و اخروی آن سود برد.

پس از آنکه اسلام قدرت گرفت گرایش به «وقف» نیز در میان مسلمانان رونق گرفت و در طول تاریخ نقش مهمی در حیات جوامع اسلامی در عرصه‌های مختلف مذهبی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی، عمرانی و غیر آن ایفا کرد. در ایران هم پس از ظهور دین مقدس اسلام گرایش به وقف گسترش یافت و امروز کمتر شهر یا روستایی وجود دارد که در آن اثری از وقف و موقوفات نباشد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ضمن احیای موقوفات و گسترش فرهنگ وقف، نگرش مردم و مسئولان به وقف ارتقا یافت و هر سال بر دامنه تأثیرگذاری فرهنگ وقف بر جامعه افزوده شد و ما هم اکنون تنوع و نوآوری‌های گسترده‌ای را در جلوه‌های وقف و موقوفات شاهدیم؛ به گونه‌ای که با توسعه کمی و کیفی و ایجاد وقفهای متناسب با نیاز روز، بسیاری از مشکلات و چالش‌های فرهنگی و اقتصادی مردم این مرز و بوم کاسته شده است.

معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه با درک اهمیت و ضرورت چنین امری در نظر دارد، در جهت تبلیغ و ترویج فرهنگ وقف و بهره‌مندی حداکثری جامعه از پیامدهای نیکوی وقف و آشنایی عموم مردم با احکام و قوانین وقف و نیز با هدف نهادینه کردن سنت حسنه وقف در بین اقشار جامعه به خصوص نسل جوان و آشناسازی عموم مردم با سنت حسنه وقف با رویکرد وقف‌های جدید، اقدام به برگزاری «مسابقه سراسری کتابخوانی وقف احسان ماندگار» می‌نماید تا با ارتقای سطح دانش و آگاهی جامعه و عموم مردم، در جهت آشنایی هر چه بیشتر آنان با فرهنگ وقف و آثار و برکات کم نظیر آن در جامعه گام بردارد.

معاونت فرهنگی و اجتماعی
سازمان اوقاف و امور خیریه

واژه‌ی وقف در اصل به معنای ایستادن، ساکن و بی حرکت شدن یا متوقف ساختن چیزی است^۱، مانند وقوف در عرفات که به معنای ماندن در آن جا است یا موقف که به معنای مکانی است که در آن توقف می‌کنند. در قرآن نیز ماده «وقف» به همین معنا به کار رفته است، مثل ایستادن ظالمان در پیشگاه خداوند:

«وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ»^۲ یا فرمان الهی متوقف ساختن مجرمان در قیامت:

«وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ»^۳.

وقف در اصطلاح فقهای امامیه عقدی است که نتیجه آن حبس کردن اصل و رها گذاشتن منفعت است.^۴ آیت الله مشکینی این تعریف را به اکثر فقیهان شیعه نسبت داده است.^۵

در اصطلاح قانون مدنی، وقف به حبس عین مال (شیء، زمین، ساختمان و مانند آن) و جاری کردن منفعت آن تعریف شده است.^۶

۱. العین، ج ۵، ص ۲۲۳. معجم مقاییس اللغة، ج ۶، ص ۱۳۵.
 ۲. سوره سبأ، آیه ۳۱. «و اگر ببینی آنگاه که آن ستمکاران نزد خداوندشان [برای حسابرسی] بازداشته شوند»
 ۳. سوره صافات، آیه ۲۴. «و باز دارید شان که آنان پرسش خواهند شد»
 ۴. شرایع الاسلام، محقق حلی، ج ۲، ص ۲۱۱. قواعد الاحکام، علامه حلی، ج ۲، ص ۳۸۷.
 ۵. مصطلحات الفقه، ص ۵۶۶.
 ۶. قانون مدنی، ماده ۵۵.

برای وقف اقسامی چند به اعتبارهای مختلف ذکر شده است، از جمله تقسیم آن به اعتبار فرد یا چیزی که وقف برای آن صورت می‌گیرد.

وقف عام: وقفی است که بر جهات و مصالح عمومی صورت می‌گیرد، مانند وقف مساجد، مکان‌های استراحت، مدارس و امور مشابه دیگر یا وقف بر عناوین کلی مثل فقرا و ایتام و بیماران و کسانی که در راه مانده‌اند.

وقف خاص: وقفی است که به فرد یا افراد معینی اختصاص دارد، مثل وقف بر فرزندان خود یا وقف بر فرد دیگری و فرزندان او.^۱

تقسیم دیگر وقف، به اعتبار نوع بهره‌برداری از مال موقوفه است:

وقف انتفاع: وقفی است که مقصود از آن درآمد مادی نباشد، مانند وقف خانه برای سکونت موقوف علیه که

۱. تحریر الوسیله، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۸، مسأله ۳۴.

تنها خود او می‌تواند در خانه سکونت داشته باشد یا وقف مسجد و مدرسه.

وقف منفعت: وقفی است که مقصود از آن، درآمد مادی است که این درآمد صرف چیز دیگر می‌شود، مانند وقف مغازه یا منزل برای اداره مسجد و مدرسه و بیمارستان یا تأمین مخارج ایتمام و مانند آن‌ها که در این صورت می‌توان موقوفه را اجاره داد و از منفعت آن بهره برد.^۱

۱. کتاب البیع، امام خمینی، ج ۳، ص ۱۵۸. تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۷۳، مسأله ۶۴.

برخی از مهمترین ارکان وقف از این قرار است:

یکم: واقف

واقف کسی است که مال خود را وقف می‌کند.
 چهار شرط برای واقف لازم است: ۱. بالغ باشد؛ ۲. عاقل باشد؛ ۳. اختیار داشته باشد؛ ۴. اجازه تصرف در اموالش را داشته باشد^۱، از این رو وقف بچه، وقف مجنون، کسی که مجبور شده، اختیار ندارد (مُکْرَه)، وقف ورشکسته (مُفلس) صحیح نیست.

دوم: موقوفه

موقوفه مالی است که به قصد تقرب به خدا وقف می‌شود. مال موقوفه باید چهار شرط داشته باشد: ۱. عین باشد؛ ۲. ملک واقف باشد؛ ۳. انتفاع و استفاده حلال از آن با بقایش ممکن باشد؛ ۴. گرفتن و دادن (قبض و اقباض) آن صحیح باشد. از این رو وقف دین، مال دیگری، غذا یا میوه، پرنده در هوا یا ماهی در آب که هر یک به ترتیب فاقد شروط چهارگانه قبل‌اند، صحیح نیست.^۲

۱. تحریر الوسیلة، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۹، مسأله، ۲۹.
 ۲. العروة الوثقی، محمد کاظم طباطبایی، ج ۲، ص ۲۰۵؛ تحریر الوسیلة، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۹، مسأله، ۳۱.

سوم: موقوف علیه (علیهم)

موقوف علیه (علیهم) فرد یا افرادی‌اند که موقوفه به منظور بهره‌برداری آنان وقف می‌گردد.

موقوف علیه (علیهم) باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد:

۱. موجود باشد؛
۲. معین باشد؛
۳. اجازه تملک چیزی داشته باشد؛
۴. وقف بر آن جایز باشد. بنابراین وقف بر جنین و کسی که هنوز به دنیا نیامده است، وقف بر یکی از این دو نفر یا یکی از آن دو بارگاه، وقف بر عبد و کنیز و وقف بر کافر حربی صحیح نیست.^۱

چهارم: صیغه وقف

صیغه لفظی است که اراده واقف بر وقف مال خود در قالب آن اعلام می‌شود. هر چه بر معنای مراد از وقف دلالت کند، در صیغه کفایت می‌کند. عربی بودن آن نیز لازم نیست. وقف با فعل واقف نیز حاصل می‌شود (وقف معاطاتی).^۲ البته در وقف مسجد مجرد ساختن ساختمان به نیت مسجد کفایت نمی‌کند؛ بلکه واقف یا باید صیغه وقف را جاری سازد و یا آن را برای نماز خواندن به نمازگزاران تحویل دهد.^۳ نیز وقف مسجد در صورتی صحیح است که اصل بنا به قصد مسجد

۱. شرایع الاسلام، محقق حلی، ج ۲، ص ۲۱۴؛ مفتاح الکرامه، محمد جواد

حسینی عاملی، ج ۸، ص ۸۰؛ جواهر الکلام، ج ۲۸، ص ۲۶.

۲. تحریر الوسیله، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۱، مسأله ۱؛ اجوبه الاستفتائات، آیت الله خامنه‌ای، ص ۴۸۹، سؤال ۱۹۹۴.

۳. اجوبه الاستفتائات، آیت الله خامنه‌ای، ص ۴۹۰. مسأله ۱۹۹۶.

باشد، مثل این که زمینی را بگیرد و در آن به قصد مسجد، ساختمانی را بسازد؛ ولی اگر خانه یا مغازه‌ای را در اختیار داشته باشد و بعد نیت مسجد کند و به مردم اجازه دهد که در آن نماز بخوانند، بدون اجرای صیغه وقف اکتفا به آن اشکال دارد.^۱

پنجم: قبض و اقباض

اقباض به این معناست که واقف عین موقوفه را به تصرف موقوف علیهم درآورد و قبض یعنی این که موقوف علیهم، آن را در اختیار گرفته، در آن تصرف کنند.

قبض در صحت وقف شرط است و می‌بایست با اجازه واقف صورت گیرد^۲ و این یعنی واقف باید آن را اقباض کند تا وقف تمامیت یابد.

در قبض، فوریت شرط نیست، لذا اگر عینی را وقف و آن را در زمان دیگری اقباض کند، کفایت می‌کند و وقف از زمان قبض تمامیت می‌یابد.^۳

ششم: متولی

متولی کسی است که واقف او را برای اداره موقوفه برمی‌گزیند. چنانچه واقف، خودش را متولی وقف قرار دهد، عدالت در او شرط نیست. در صورتی که متولی غیر از واقف باشد نیز عدالت در او شرط نیست؛ مگر

۱. تحریر الوسیله، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۲، مسأله ۴.

۲. تحریر الوسیله، امام خمینی، ج ۲، ص ۶۵، مسأله ۸.

۳. همان، مسأله ۱۳.

این که واقف آن را شرط کرده باشد. اما امانت و کفایت در متولی شرط است، لذا نمی توان تولیت را به شخص خائن یا کسی که کفایت لازم را ندارد، سپرد. ^۱ تولیت وقف مسلمانان برای غیر مسلمان جایز نیست. ^۲

۱. همان، ج ۲، ص ۷۸، مسأله ۸۰.
۲. اجوبه الاستفتائات، آیت الله خامنه‌ای، ص ۴۹۶، سؤال ۲۰۱۷.

اهمیت و جایگاه وقف

با نگاهی گذرا به فلسفه بیشتر اعمالی که از نظر اسلام نیک شمرده شده، درمی‌یابیم که خیرخواهی و دیگرخواهی در آن بروز و ظهور دارد و به نوعی منفعت دیگران در آن نهفته شده است. این تلاش در جهت خدمت به مردم، سرلوحه و زیربنای برنامه‌های اسلام جهت تخلُّق به اخلاق الهی است.

نمونه بارز این اعمال، «انفاق» است که تأثیر بسزایی در تهذیب نفس انسان دارد. انفاق یعنی خرج کردن در راه خدا که در واقع برآوردن نیاز بندگان خداست. یکی از جلوه‌های این انفاق، «وقف» است. وقف ارتباط تنگاتنگی با مصالح عمومی دارد. با وقف، ثروتمند به فقیر می‌اندیشد و توانا به سراغ ناتوان می‌رود و بسیاری از نیازمندی‌های عمومی از این راه برطرف می‌شود و به این ترتیب نوعی عدالت اجتماعی در جامعه رواج می‌یابد.

«وقف» باعث می‌شود تا مال و ثروت از محدوده منافع شخصی خارج شود. «وقف» دستور نیست؛ بلکه عملی داوطلبانه است که برای برخوردار کردن دیگران از اموال شخصی توانمندان که در حقیقت، نوعی تعدیل ثروت و توزیع درآمد است.

«وقف» نمایانگر این جمله است:

اسلام آیینی اجتماعی و همگانی است، چه آثار وقف مانند رودی موج‌خیز در بستر زمان جاری می‌شود و به یکی از فرازهای زیبای اسلام یعنی عدالت اجتماعی ختم می‌شود.

وقف
در قرآن کریم

در قرآن کریم آیه‌ای نیست که در آن واژه «وقف» به معنای مورد بحث تا بدین جا آمده باشد. لیکن در شماری از آیات، عناوین، کلمات و واژه‌هایی به کار رفته که همسو با این سنت حسنه است و جهت‌دهی کلی آنان سفارش و توصیه به اعمال خیر، نیکی و احسان است و از این رو می‌توان آن‌ها را در زمره‌ی آیات دعوت‌کننده به وقف دانست؛ چنان که در روایات وارد ذیل این قبیل آیات و سخنان فقیهان و مفسران به این امر تصریح شده است.

واژه‌های «صدقه»، «انفاق»، «خیر»، «احسان»، «بر» از واژگانی‌اند که کاربرد آن‌ها در برخی آیات با وقف انطباق دارد و یکی از مصادیق روشن آن‌ها سنت حسنه‌ی وقف است، زیرا وقف از بهترین نیکی‌ها و احسان‌ها و تنها صدقه‌ی جاریه‌ای است که پایدار می‌ماند و با مصرف یک بار آن از بین نخواهد رفت و بعد از فوت واقف نیز ثواب و خوبی‌های آن تمام نمی‌شود و مستمر و باقی خواهد ماند. برخی از این قبیل آیات از این قرارند:

۱. صدقه

صدقه عنوان دیگری برای وقف است؛ به ویژه آن‌جا که

«صدقه جاریه» گفته می‌شود، چه وقف تنها صدقه‌ای است که جریان داشته، مستمر است. مؤید هم‌معنا بودن صدقه و وقف این است که برخی از فقیهان هنگام بحث از وقف، این مبحث را با عنوان «کتاب الوقف و الصدقات» آغاز کرده‌اند^۱؛ به ویژه آن که یکی از الفاظ معتبر در صیغه وقف، «تَصَدَّقْتُ» (صدقه دادم) است که با گفتن آن از سوی واقف، وقف تمامیت می‌یابد.^۲ برخی از فقیهان نیز تصریح کرده‌اند که وقف همان صدقه جاریه است.^۳ در این میان مرحوم صاحب عروه تاکید می‌کند که در روایات، غالباً مقصود از صدقه، وقف است.^۴

بر این اساس باید گفت که یکی از مصادیق صدقه در قرآن وقف است که خداوند متعالی در آیاتی بدان تأکید و تشویق کرده است، چنان که علامه طباطبایی ذیل آیه «إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ»^۵ فرموده است که صدقه، مطلق انفاق در راه خداست اعم از واجب و مستحب^۶ و به طور قطع وقف، صدقه مستحب است.

از جمله آیات قرآن درباره صدقه دو آیه ذیل است:
 «لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَ يَأْخُذُ
 الصَّدَقَاتِ»^۷

۱. شرایع الاسلام، محقق حلی، ج ۲، ص ۴۴۲.
۲. الخلاف، شیخ طوسی، ج ۳، ص ۵۳۷؛ تحریر الاحکام، علامه حلی، ج ۳، ص ۲۸۹. جامع المقاصد، محقق کرکی، ج ۹، ص ۸.
۳. الدروس، شهید اول، ج ۲، ص ۲۶۳.
۴. العروه الوثقی، محمد کاظم طباطبایی، ج ۶، ص ۲۷۹.
۵. سوره بقره، آیه ۲۷۱. «اگر صدقه‌ها را آشکارا دهید نیک است»
۶. المیزان، ج ۲، ص ۳۹۷.
۷. سوره توبه، آیه ۱۰۴.

«آیا نمی‌دانستند که فقط خداوند توبه را از بندگانش

می‌پذیرد و صدقات را می‌گیرد»

«يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ»^۱ «خداوند ربا را نابود

می‌کند و صدقات را افزایش می‌دهد».

در منطق قرآن، کسی که صدقه می‌دهد، روزی وبرکت

زندگیش را افزایش می‌دهد؛ زیرا صدقه دادن - در واقع

- معامله با خداست. گیرنده صدقه خداست و صدقه‌دهنده

پاداش آن را از خود او دریافت می‌کند، زیرا این نوعی

تجارت با خداوند متعالی است.

۲. باقیات الصالحات

این واژه دو بار در قرآن به کار رفته است و در هر دو

بار به کارهای خیر و ماندگار ناظر است و برای تشویق

به کارهای نیک ماندگار در زندگی زودگذر مادی به کار

رفته است:

«الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ

رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا»^۲

«مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست؛ و باقیات الصالحات

[ارزش‌های پایدار] ثوابش نزد پروردگارت بهتر و

امیدبخش‌تر است»

همه‌ی کارها و اعمالی که خدا و رسول ﷺ آن را نیک

بدانند، مشمول باقیات الصالحات است. وقف نیز یکی از

مصادیق اعمال صالح باقی خواهد بود؛ چه آن که تشویق

۱. سوره بقره، آیه ۲۷۶.

۲. سوره‌ی کهف، آیه‌ی ۴۶

گفتاری و عملی معصومان عليهم السلام درباره‌ی وقف، نشان می‌دهد که وقف از بهترین اعمال صالح است؛ به‌ویژه با توجه به این که در پاره‌ای از روایات، وسیله‌ی نجات انسان در قیامت دانسته شده است.^۱

از همین روست که درباره‌ی این واژه گفته شده که «مراد از باقیات الصالحات که در نزد پروردگار از جهت عمل و ثواب نیکوتر است، وقف است که صدقه‌ی باقیه است».^۲

مشابه آیه‌ی یاد شده، آیه‌ی ۷۶ سوره‌ی مریم است: «وَيَزِدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ مَرَدًّا» «کسانی که در راه هدایت گام نهادند، خداوند بر هدایتشان می‌افزاید و آثار شایسته‌ای که (از انسان) باقی می‌ماند، ثوابش در پیشگاه پروردگارت بهتر و عاقبتش خوب‌تر است»

۳. انفاق

انفاق ۷۴ بار در قرآن با تعابیر مختلف به کار رفته است.^۳ تردیدی نیست که این واژه در حوزه‌ی معنایی وقف هم کاملاً قرار می‌گیرد؛ زیرا انفاق، پر کردن خلأهاست و وقف نیز برای پرکردن خلأهای آینده است.

بعضی از مهمترین نکات آیات مربوط به انفاق چنین است: «وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ»؛^۴

۱. وسایل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۲.

۲. احکام قرآن، ص ۱۳۷.

۳. بر اساس نرم افزار جامع تفاسیر ۲.

۴. سوره‌ی حدید، آیه‌ی ۷.

«و از آنچه (خدا) شما را نماینده‌ی خود در آن قرار داده، انفاق کنید، زیرا کسانی که از شما ایمان بیاورند و انفاق کنند، اجر بزرگی دارند»

در چند آیه‌ی بعد، برای تشویق مردم به انفاق می‌فرماید:
 «وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ...»^۱

«چرا در راه خدا انفاق نمی‌کنید، در حالی که میراث آسمان‌ها و زمین، همه از آن خداست»

تعبیر «لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ» می‌فهماند که ما همه‌ی مواهب طبیعت را که در دست داریم و می‌گذاریم و می‌رویم؛ پس چه خوب است تا زمانی که در اختیار ماست، با قصد قربت، اختیار و اشتیاق به این امر الهی توجّه نموده، از اموال موجود، مقداری را برای فردای خود انفاق کنیم.

مطابق آیات دیگر کسانی که از معارف قرآن بهره‌ای ندارند و از سویی به دنیا علاقه‌مندند، انفاق کردن را غرامت می‌دانند، چون به غیب و روز قیامت عقیده ندارند: **الْأَعْرَابُ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَ يَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَاتِرُ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»**^۲

«گروهی از اعراب بادیه‌نشین چیزی را که انفاق می‌کنند، غرامت محسوب می‌دارند و انتظار حوادثی برای شما می‌کشند، حوادث دردناک، برای آنهاست، و خداوند، شنوا و داناست»

۱. سوره‌ی حدید، آیه‌ی ۱۰

۲. سوره‌ی توبه، آیه‌ی ۹۸.

کافران و منافقان، انفاق را یک نوع غرامت می دانند؛ در حالی که خداوند متعالی انفاق را از فنا شدن بیرون آورده و سبب زیادی مال می داند و رنگ بقا و ماندگاری نیز بدان می بخشد: «وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ»^۱

«و همه آنچه را انفاق کنید خداوند جای آن را پر می کند و او بهترین روزی دهندگان است».

در مقابل، پرهیزکاران انفاق را کم شدن مال و غرامت نمی دانند؛ بلکه آن را غنیمت می شمارند:

«وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ»^۲

«گروهی (دیگر) از عرب های بادیه نشین، به خدا و روز رستاخیز ایمان دارند و آنچه را انفاق می کنند، مایه تقرب به خدا و دعای پیامبر ﷺ می دانند. آگاه باشید این ها مایه تقرب آنهاست. خداوند به زودی آنان را در رحمت خود وارد خواهد ساخت به یقین، خداوند آمرزنده و مهربان است»

«مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۳

«کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می کنند، همانند

۱. سوره ی سبا، آیه ی ۳۹.

۲. سوره توبه، آیه ۹۹.

۳. سوره ی بقره، آیه ی ۲۶۱.

بذری هستند که هفت خوشه برویاند و در هر خوشه، یکصد دانه باشد و خداوند آن را برای هر کس که بخواهد (و شایستگی داشته باشد) دو یا چند برابر می‌کند و خدا بر همه چیز داناست»

چه بهتر است که انفاق از نوع انفاق ماندگار و همیشگی باشد و از طریق وقف، بذری کاشته شود که تا روز قیامت خوشه‌های آن چندین برابر خواهد شد و جاودان خواهد بود.

وقف در روایات

درباره هم معنا بودن وقف و صدقه پیش از این گفته شد که در روایات اهل بیت علیهم السلام غالباً مقصود از صدقه، وقف است، از جمله در وسائل الشیعه جلد نوزدهم «کتاب الوقوف و الصدقات»، مرحوم شیخ حرّ عاملی احادیث بسیاری را آورده است که در آن‌ها به جای واژه «وقف»، واژه‌های «صدقه» و «صدقه جاریه» آمده است، هر چند در مواردی نیز خود واژه «وقف» آمده است. وجود همین روایات در کتاب مرحوم شیخ حرّ و البته در دیگر مجامع روایی موجب شده است که فقها به مضامین آن‌ها فتوا داده، در کتاب‌های فقهی خودشان باب مستقلی را به وقف اختصاص دهند. برخی از روایاتی که نشان از جایگاه و اهمیت وقف دارند، چنین‌اند:

وقف، آسان‌ترین راه

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مردی را در حال کاشتن نهالی دید. به او فرمود: آیا تو را به نهالی راهنمایی نکنم که ریشه‌اش محکم‌تر باشد و زودتر به بار نشیند و میوه‌اش خوشمزه‌تر و

پاکیزه تر باشد؟ عرض کرد: چرا، ای رسول خدا. پیامبر ﷺ فرمود: در هر صبح و شب بگو: «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر»؛ زیرا اگر این جمله را بگویی برای هر تسبیحی ده درخت از میوه‌های گوناگون در بهشت خواهی داشت و اینان از باقیات الصالحات اند. آن مرد عرض کرد: ای رسول خدا، شاهد باش که من این باغم را وقف مسلمانان تهیدست اهل صفا کردم. در این هنگام خداوند تبارک و تعالی این آیه را نازل کرد:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَ اتَّقَى (۵) وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنَى (۶) فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى (۷) ^{۲۰۱}

وقف، بهترین بازمانده

امام صادق علیه السلام فرمود: «بهترین بازمانده‌های انسان پس از او سه چیز است: فرزند نیکو که برایش آموزش بخواند و سنت نیکویی که از آن پیروی شود و صدقه جاریه‌ای که از او باقی ماند.»^۳

در حدیث دیگری امام علیه السلام فرمود: «شش چیز است که شخص مؤمن پس از مرگش از آن بهره‌مند خواهد شد:

۱. فرزند صالحی که برای او طلب آموزش کند؛
۲. قرآنی که از او باشد و مورد استفاده قرار گیرد؛
۳. درختی که می‌نشانند؛

۱. سوره لیل، آیات ۵ تا ۷. «و اما آنکس که انفاق کند و پرهیزگاری پیشه گیرد و جزای نیک را تصدیق کند، ما او را در مسیر آسانی قرار می‌دهیم»

۲. الکافی، ج ۲، ص ۵۰۶.

۳. الکافی، ج ۷، ص ۵۶.

۴. چاه آبی که احداث می‌کند؛
۵. چشمه آبی که در راه خدا جاری می‌کند؛
۶. سنت و روش نیکی که پس از او مردم به آن عمل می‌کنند.»^۱

وقف

در سیره‌ی پیامبر و

امامان معصوم علیهم‌السلام

شیوه‌ی رفتار امامان معصوم علیهم‌السلام یکی از منابع مهم در احکام دینی و معارف اسلامی به شمار می‌رود که از آن به «سنت» تعبیر می‌شود. سنت به قول، فعل و تقریر (سکوت مقتضی) گفته می‌شود که از رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله یا امامان شیعه علیهم‌السلام صادر شده باشد.^۱

همان‌گونه که در سخنان ائمه علیهم‌السلام درباره‌ی تشویق به وقف، روایات متعددی نقل شده، از نظر عملی نیز چهارده معصوم در این کار، معلم بشریت بوده‌اند و خود نیز بدین کار نیکو دست‌زده‌اند که به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم:

موقوفات پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله

ابن هشام می‌گوید: نخستین موقوفه در اسلام زمین‌های مَحْخِرِیق است. او فردی بود که زمینهای خود را با وصیت در اختیار رسول خدا قرار داد و پیامبر آنها را وقف کرد. در مدارک تاریخی زمینهای دیگری به نام صدقات رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله ذکر شده است، از آن جمله: رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله زمینی را وقف کرد و آن را برای ابن السبیل صدقه قرار داد.^۲

۱. مقدمه‌ای بر فرهنگ وقف، ابو سعید احمد بن سلیمان، ص ۱۱.

۲. صحیح بخاری ۷/۴.

در «قبا» نخلستانی بوده به نام «بویره» که از زمینهای یهودیان بنی النضیر محسوب می شده است، این نخلستان از صدقات پیامبر است که وقف بر فقیران و بینویان بوده است.^۱

همچنین نقل شده که پیامبر ﷺ در خیبر موقوفه‌هایی داشته که از عوائد و منافع آنها به مهمانان خود انفاق می کرده است.^۲

موقوفات دیگری نیز برای رسول خدا ﷺ نام برده اند که «مهزور» (نام محلی در بازار مدینه) از آن جمله است، که وقف مسلمانان و سهم رسول خدا ﷺ از اموالی بوده است که پس از فتح بنی النضیر بدست آن حضرت رسیده است.^۳

اینها نمونه‌هایی از موقوفاتی بود که رسول خدا ﷺ در زمان زندگانی خویش وقف کرده است. که بیان تمامی این موارد از توان این نوشتار خارج است.

موقوفات امیرالمومنین علی علیه السلام

حضرت علی علیه السلام موقوفه‌هایی داشت که در تاریخ ثبت شده است و این موقوفات از اموال و دارایی شخصی آن حضرت بوده که با کشاورزی و آبادانی باغات تهیه شده بود.

وقفنامه عمومی یا وصیت نامه‌ای که حضرت امیر علیه السلام نوشته و امام کاظم علیه السلام آن را در روایتی صحیح نقل می کند، مشتمل بر رقبات و املاک و اموالی است که

۱. مالکیت خصوصی زمین، علی احمدی میانجی ص ۶۱، ۲. صحیح بخاری ۴/۷.

۲. وسایل الشیعه ۱۳/۳۱۱.

۳. مقدمه مرآة العقول ۱/۲۷.

دلیل بر گفتار ماست، ملاحظه ترجمه بخشی از وقف نامه جایگاه این سنت حسنه را آشکار می‌سازد.

«این آن چیزی است که وصیت نموده و دستور داده است به آن در اموال و داراییش، بنده خدا علی، برای خشنودی خدا، تا مرا به واسطه آن به بهشت برد و دوزخ را از من برای خاطر آن دور سازد و آتش جهنم را بر من روا ندارد در روزی که گروهی روسفید و گروهی روسیاه می‌شوند.»

وصیت چنین است:

املاکی که در «ینبع» و اطراف آن دارم و نسبت آن‌ها به من شناخته شده‌است، همه آن‌ها و بندگان در آنها صدقه است. با حفظ این مراتب آنچه در «وادی القری» دارم، اختصاص به فرزندان فاطمه دارد و بندگان در این املاک صدقه‌اند و در راه خدا مصرف می‌شوند.^۱

موقوفات حضرت فاطمه علیها السلام

زندگی کوتاه زهرای مرضیه علیها السلام برکات بیشماری را به دنبال داشته و برکات معنوی آن سراسر تاریخ اسلام را فرا گرفت. حضرت زهرا علیها السلام در باب صدقات و موقوفات برترین بانوی جهان بوده و است، زیرا هر چه را مالک بود بر اساس سیره پدر بزرگوارشان به فقرا و مستمندان تقدیم می‌کرد.

علامه مجلسی (ره) می‌گوید:

سید بن طاووس (ره) رو به فرزندش کرد و گفت:

پسرم! موقوفات و صدقات جدهات فاطمه زهرا علیها السلام

۱. کافی، ج ۷، ص ۴۹؛ تهذیب الاحکام، ج ۹، ص ۱۴۶، گویا نسخه‌هایی از این وصیت نامه نزد سادات بنی الحسن و بنی الحسین بوده که این شبهه در تاریخ مدینه (ج ۱، ص ۲۲۵) آن را از حسن بن زید نقل می‌کند.

همانند العوالی^۱ - حیطان سبعه - از اموالی بود که رسول خدا ﷺ آن‌ها را بدون جنگ و درگیری مالک گردید و کسی در آن شریک نبوده و ملک خالص آن حضرت شد و «فی» محسوب شد. بعداً پیامبر خدا ﷺ آن‌ها را در زمان حیات خویش به دخترش به صورت هبه (بخشش) واگذار کرد. فاطمه علیها السلام هم آن‌ها را در راه خدا وقف کرد.^۲

برخی از موقوفات صدیقه طاهره علیها السلام

الف) ام العیال: چشمه‌ای است که به برکت آن روستایی بزرگ در کنارش ساخته شده، این روستا در آن روزگار بیش از بیست هزار نخل خرما داشته است.^۳

ب) حیطان سبعه: باغ‌ها و مزارع هفت‌گانه‌ای است که اطراف آن دیوار کشیده شده بود و بیشتر آن‌ها در منطقه «العوالی» واقع شده بود. العواف، الصافیة، الدلال، بُرقة، المیشب، حُسنی و مشربه ام ابراهیم نام این باغ‌های هفت‌گانه بود که همگی آن‌ها توسط آن حضرت در راه خدا وقف شدند.^۴

وقف در سیره‌ی دیگر امامان شیعه علیهم السلام

دیگر امامان شیعه نیز اموال و باغ‌هایی را در راه خدا و برای برطرف ساختن نیاز بینوایان و نیازمندان و

۱. نام منطقه‌ای در شرق مدینه النبی

۲. سفینة البحار، شیخ عباس قمی، ج ۷، ص ۴۵؛ بحار الانوار، ج ۲۹، ص ۱۲۳.

۳. معجم معالم الحجاز، عاتق بن غیث بلادی، ج ۱، ص ۲۱.

۴. بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۳۰۰.

خویشاوندان خود وقف کردند که برخی از آنها را یادآور می‌شویم:

طبق نقل مشهور، باغ‌هایی که هم اکنون در محله نخاوله‌ی مدینه (محلّه شیعه‌نشین آن) به نام باغ صبا و باغ مرجان وجود دارد، از موقوفات امام حسن مجتبی علیه السلام یا بنا بر نقلی از موقوفات امام سجاد علیه السلام است.^۱

شیخ بهایی از جدش روایت می‌کند که امام حسین علیه السلام نیز زمین‌ها و چیزهای دیگری را که ارث برده بود وقف کرد و حتی اطراف قبر مطهر خویش را از اهل نینوا و غاضریه به شصت هزار درهم خرید، و وقف آنان کرد بدین شرط که زائران حضرت را به سوی قبرش راهنمایی کنند و آنان را به مدت سه روز به عنوان میهمان پذیرایی کنند.^۲

وصیت امام محمد باقر علیه السلام به فرزندشان امام صادق به نقل خود امام علیه السلام چنین است:

«پدرم به من فرمود: ای جعفر! فلان مقدار از دارایی‌ام را برایم وقف کن تا گریه‌کنندگان در ایام (اعمال) منی ده سال بر من گریه کنند»^۳

در این وصیت مختصر، به دو سنت مهم و ماندگار وقف و گریه بر اهل بیت علیهم السلام که وجود آنها در جامعه مفید و هدایتگر است اشاره شده است.

۱. وقف در اسلام، ص ۵.

۲. مستدرک الوسائل ۶۱/۱۴.

۳. تحف العقول، علی بن شعبه، تحقیق علی اکبر غفّاری، ص ۲۸۴ - ۲۸۶.

از امام موسی بن جعفر علیه السلام نیز وقفنامه‌ای نقل شده است که امام علیه السلام به طور کلی درختان خرما، زمین، قنات، آب، آسیاب، حریم، حقوق، حق آب زمین، پستی، بلندی، عرض، طول، میدان جلو باغ، نهرهای کوچک و بزرگ، مرغزارهای آباد (عامر) و خراب همه را وقف کرده‌اند.^۱ وقف در هر دوره‌ای به سیره ائمه علیهم السلام اختصاص نداشته است؛ بلکه اصحاب و یاران اهل بیت علیهم السلام نیز به تأسی و سفارش آن بزرگواران به وقف اموال خود اقدام می‌کردند، چنان‌که جابر می‌گوید: «هیچ توانگری از صحابه نبود، مگر اینکه چیزی وقف کرد»^۲

وقف مهدوی^۳

وقف برای حضرت ولی عصر علیه السلام با توجه به نقل شیخ طوسی (ره) از همان اوایل غیبت صغری شروع شده است^۴ و تاکنون نیز عاشقان آن حضرت اموال و یا اجناسی را برای آن حضرت وقف کرده‌اند. اما نظر به اینکه حضرت حجت علیه السلام امام زنده و حاضر و امام زمان مایند متأسفانه تعداد موقوفات در جهت ترویج فرهنگ والای مهدویت محدود است و به تعبیری مورد غفلت قرار گرفته است. این در حالی است که گفته می‌شود وقف کردن برای امام مهدی علیه السلام ثواب بیشتری از وقف

۱. وسایل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۴.

۲. مستدرک الوسائل، ۱۶۰۷۳، ۱۶۰۷۵، ۱۶۰۴.

۳. برگرفته از کتاب وقف مهدویت، انتشارات سبط النبی.

۴. غیبت، شیخ طوسی، ص ۳۱۵.

برای چیزهای دیگر دارد، زیرا یکی از وظایف شیعیان در عصر غیبت بخشش اموال به امام زمان خویش در کنار بقیه‌ی وظایف منتظران است.^۱

در این رابطه روایتی از امام جعفر صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «هیچ چیز نزد خداوند محبوب‌تر از اختصاص دادن درهم به امام نیست و خداوند متعال در ازای هر درهم در بهشت مانند کوه احد پاداش می‌دهد.» خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «چه کسی به خدا قرض می‌دهد تا خدا چند برابر پاداش دهد».^۲ به خدا سوگند که این آیه درباره‌ی صله به امام است.^۳

وقف برای حضرت مهدی علیه السلام به هدف اینکه دل‌ها و جان‌هایمان را به ایشان نزدیک کنیم و از سوی دیگر صدقه‌ی جاریه‌ای باشد تا از این طریق تا روز قیامت ثواب این عمل خیر برایمان جاری و ساری گردد ثوابی دوچندان دارد.

در وقف مهدوی، جهت و سمت و سوی وقف، درباره‌ی امام مهدی علیه السلام است و واقف می‌تواند با نیت و انگیزه‌ی رشد و توسعه‌ی فرهنگ مهدویت، اموالی را در راه حضرت و کمک به تهیه مقدمات ظهورش وقف کند.

۱. مکیال المکارم، ج ۲، ص ۳۷۵.

۲. سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۲۴۵.

۳. الکافی، ج ۱، ص ۵۳۷.

The background features a large, tilted square with intricate geometric and floral patterns. Above it, there are smaller, similar patterns, including a complex, multi-tiered structure resembling a minaret or a decorative tower. To the right, there are elegant, swirling floral motifs with leaves and small flowers. Below the main square, there are two smaller, tilted squares with similar geometric designs.

سیرتاریخچه
وقف
در ایران

سیر تاریخی وقف در ایران^۱

انگیزه‌ی وقف در ایران جدای از ریشه‌های تاریخی و انسانی، علاقه‌ی ویژه‌ی ایرانیان به اسلام و عمل به توصیه‌های آن در گسترش برّ و نیکی و برجای گذاشتن صدقه‌ی جاریه بوده است. در موارد بسیاری موقوفات، جنبه‌ی دینی و مذهبی داشته و این نشانگر اهمیت انگیزه‌ی دینی در وقف است. طبعاً مواردی هم که جنبه‌ی اجتماعی دارد، می‌تواند برخاسته از انگیزه‌های دینی باشد، زیرا اسلام، دینی اجتماعی و انسانی است و انسان‌ها را به کمک به هم‌نوعان دعوت کرده است.

در رابطه با سیر تاریخی وقف در ایران می‌توان به این نکته اشاره کرد که وقف در بین مردم، فرهنگ سازی شده و دائماً در حال گسترش بود. اما روشن است که وقف تنها زمانی گسترده خواهد شد که در کنار همه‌ی شرایط لازم، مردم نیز توانایی داشتن آن مقدار اندوخته را داشته باشند که بخشی از آن را وقف کنند. پیش از دوره‌ی سلجوقی در بخش‌های مرکزی ایران، کمتر آرامشی دیده می‌شد. ولی با این حال به یقین وقف وجود داشته است.

۱. برگرفته از «نگاهی به عوامل ناپایداری وقف در ایران»، رسول جعفریان.

دوره‌ی سلجوقی:

دوره‌ی سلجوقی از دوران‌های با شکوه وقف در قرن‌های پنجم تا ششم تا پیش از حملات مغولان است. در این دوران، هزاران روستا و قنات و غیر این‌ها، وقف مدارس، کاروانسراها و بیمارستان‌ها شده است. تنها نگاهی به موقوفات مدارس نظامیه در شهرهای مختلف، انسان را شگفت‌زده می‌کند. بسیاری از سلاطین و امیران سلجوقی در شهرهای مختلف مدرسه ساختند و برای تأمین مخارج آن‌ها موقوفاتی معین کردند. اما در همان روزگار سلجوقی نیز سخن از پایمال شدن اوقاف در میان است.

اما در طول دوران ایلخانان کم و بیش وقف مطرح است. غازان‌خان سخت مراقب اوقاف بود و خود املاک وقفی زیادی را ایجاد کرد که سرپرست آن رشیدالدین فضل‌الله بود. حرکت دیگر غازان‌خان ایجاد دارالسیاده بود که دستور داد موقوفاتی برای آن معین کنند تا سادات از آن‌ها بهره‌مند باشند.

دوره صفویه:

دوران صفویه دوران رشد وقف در ایران است. از شاه طهماسب تا شاه عباس اول و تا آخر صفویه هزاران مورد وقف در سراسر ایران ایجاد شده و بزرگان و درباریان هر کدام به دلیلی در این امر پیشگام بوده‌اند. یکی از روی عشق به اهل بیت علیهم‌السلام و دیگری به خاطر عشق به درس و تحصیل طالبان علوم دین و سومی برای رها کردن اموالش از تصاحب حکومت، به وقف آن‌ها می‌پرداخت.

تصرف مال وقف در این دوره بسیار ناممکن بود و شاه صفوی خود نظارتی خاص بر این امور داشت و دستگاه عریض و طویل اداری برای این کار در ساختار دولت صفوی برای موقوفات خاص و عام پیش بینی شده بود.

دورهی قاجار:

در دورهی قاجار به دلیل ثبات نسبی و تقلید عمومی از دورهی صفوی و قوّت سنت‌های برجای مانده از آن دوران، وقف رواج بیشتری یافت. در این دوره، بخش عمده‌ی مخارج مدارس، مساجد، حسینیه‌ها، کاروانسراها، آب انبارها و غسالخانه‌ها از اموال وقفی تأمین می‌شد.

دورهی پهلوی:

از زمان پهلوی نخست به دلیل آن که بسیاری از متولیان وقف، علما بودند و همچنین بیشتر کارکردهای وقف بر اساس نیت واقفان، ترویج فرهنگ قرآنی و اهل بیت علیهم‌السلام بود، برای محدود کردن قدرت سیاسی و دینی علما و طلاب، به گونه‌ای عمل شد که این اموال و طبعاً این قدرت اقتصادی از دست آن‌ها خارج شود و به تعبیر واضح‌تر، سلطنت پهلوی به‌خاطر دین‌ستیزی خود بیشترین ظلم‌ها را به سنت حسنه وقف کرد. بعدها هم در جریان اصلاحات اراضی، بسیاری از زمین‌های وقفی را به ملکیت افراد درآمد.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی:

با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری زعیم عالیقدر حضرت امام خمینی (ره) و احیای احکام نورانی اسلام، روح تازه‌ای در کالبد موقوفات کشور دمیده شد؛ به ویژه با فتوای تاریخی ایشان که فرمود: «موقوفات باید به حال وقفیت باقی و عمل به وقف شود». این‌گونه بسیاری از زمین‌های وقفی غصب شده، مجدداً حالت وقفی خود را به دست آورد.

امروزه نیز در جمهوری اسلامی ایران عواملی از قبیل تغییر ساختار تشکیلاتی اوقاف و اداره آن تحت نظر نماینده ولی فقیه، رعایت احکام وقف و مسایل شرعی آن و عمل دقیق به مفاد وقف‌نامه‌ها موجب شده تا افراد

خیر با اطمینان زیادتری در این امر مهم به طور گسترده مشارکت کنند و بخشی از دارایی خود را به عنوان باقیات الصالحات، وقف مصالح جامعه اسلامی کنند. آمار نشان می‌دهد که شمار موقوفات پس از پیروزی انقلاب اسلامی افزایش چشمگیری داشته است که از لحاظ نوع اهداف و نیت واقفان نیز حایز اهمیت و قابل تأمل است. از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۹ به طور متوسط هر ساله ۲۰۰ وقف جدید در کشور ثبت می‌شد که این تعداد در سال ۸۹ به ۱۰۵۰ مورد افزایش یافت. در سال ۱۳۹۰ نیز نزدیک به دو هزار وقف جدید در کشور ثبت شده است. اکثر موقوفات در جهت رفع نیازهای ضروری جامعه اعم از فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. تنوع در نیت موقوفات جدید نیز حائز اهمیت است به گونه‌ای که موقوفاتی با نیت ارتقا دانش هسته‌ای، درمان بیماری‌های خاص و این قبیل موارد ایجاد گردیده است.

وقف در کشورهای غیر اسلامی

کارها و عقدهای شبیه وقف، در تمام اجتماعات بشری وجود داشته و دارد که با توجه به اهمیت وقف و نقشی که در توسعه پایدار ایجاد می‌کند، لازم است تا نگاهی کوتاه به جایگاه آن در برخی از کشورهای غیر اسلامی داشته باشیم:

در فرانسه و انگلستان اماکنی وجود دارد که توسط اشخاصی، از اموال افراد متوفی ساخته و نگهداری می‌شود، مانند بیمارستان‌ها، مدارس و یتیم خانه‌ها. در فرانسه قوانینی وجود دارد که در هنگام وقف، به سایر جهات وقف و امور خیریه و نوع مصرف آنها اشاره شده است. بر اساس این قوانین، افراد می‌توانند قسمتی از اموال معین شده خود را به طور همیشگی برای امور خیریه اختصاص دهند؛ به ویژه جهت کلیسا و معابد. در انگلستان نیز بر اساس قانون، افراد می‌توانند مالی یا وجهی را در اختیار اشخاص معین بگذارند تا به مصرف شخص دیگر و یا امر خیری برسانند.

قدیمی‌ترین بیمارستان وقفی آلمان که باید آن را به عنوان اولین موقوفه و نهاد خیریه کنونی در این کشور در نظر گرفت در قرن یازدهم میلادی به صورت موسسات چند

منظوره ایجاد شده است که شامل مراکزی چون: محلی برای زندگی ایتم، مدارس برای کودکان، مرکز تعلیم و تربیت سلطنتی و بیمارستان است.

پس از پایان جنگ جهانی دوم، رکود بی‌سابقه در کشور آلمان از یکسو و احساس نیاز شدید به ایجاد ساختار منطقی در این کشور از سوی دیگر موجب شد که به دلیل مصارف متنوع موقوفات و موسسات عام المنفعه، موقوفات و موسسات خیریه تاسیس شوند تا به کمک دولتمردان شتافته و با تعهد اجرای قسمتی از فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و خصوصاً علمی، باعث استحکام پایه‌های نظام حکومتی گردیدند.

تعدادی از این موقوفات عبارتند از: موقوفات فردریش ابرت، کنراد آدناوئر و هانس زیدال.

مسلمانان آمریکا که در سال ۱۹۶۰ فقط ده مرکز اسلامی داشتند با استفاده از قوانین موسسات خیریه توانستند در سال ۱۹۷۱ موسسه‌ای به نام «هیات وقف اسلامی شمال آمریکا» را تاسیس کنند تا بتوانند تعدادی از مساجد و موسسات خیریه اسلامی را پوشش دهند و پس از سه دهه، امروز در آن دیار حدود ۱۵۰۰ مسجد، مرکز و موسسه خیریه و وقف اسلامی وجود دارد.

گرچه موقوفات و بنیادهای وقفی غربی اساساً با موقوفات اسلامی و به خصوص وقف شیعی فرق بنیادی دارند، در مواردی که حل مشکلات عمومی، پشتیبانی، تبلیغ و ترویج دانش مورد نظر است، نقاط اشتراک و وجوه اساسی میان آن‌ها دیده می‌شود. موقوفات خصوصی و بنیادهای وقفی کشورهای اروپایی و به خصوص امریکای شمالی از ابزارهای مؤثر رشد، توسعه و تحول فرهنگی این جوامع است. میزان و تنوع امکانات مالی که از طریق بنیادهای وقفی در اختیار مؤسسات فرهنگی، آموزشی، پژوهشی،

سیاسی، کتابخانه‌ها و موزه‌ها قرار دارد، حیرت‌آور است. این بنیادهای جدید وقفی از ابزارهایی‌اند که به کمک آن‌ها گرایش‌های نوین از نظرات گوناگون در اساسنامه‌ی آن‌ها منظور می‌شود و به فعلیت و اجرا در می‌آید. واقف یا واقفان، دست متولیان یا هیأت‌های امنا را در تشخیص و عمل به مقتضیات زمان باز می‌گذارند تا هرگاه موضوع یا مسأله‌ای جدید پیش آمد و مرجع توجهی بدان نبود سعی و اهتمام کافی در حل آن مبذول شود. اکنون تلاش بنیادهای غرب در جهت سرمایه‌گذاری و اولویت دادن به پروژه‌های علمی و تحقیقاتی است و اکثر این بنیادها از پرداخت کمک‌های مستقیم به نیازمندان خودداری کرده، کمک‌های خویش را در چارچوب تقویت از یک پروژه علمی دارای زیربنایی محکم سوق می‌دهند تا حمایت از نیازمندان به صورت علمی و زیربنایی انجام گیرد.

آثار و کارکردهای وقف

صدقات جاریه و به ویژه وقف، یکی از بهترین و مؤثرترین شیوه‌های انفاق است که موجب می‌شود تا ابد آثار و برکات بخشش مال و کمک به مردم به‌ویژه محرومان و نیازمندان، شامل حال واقف شده و از بهره‌های معنوی و اخروی آن سود برد. اهداف عمومی که می‌تواند در وقف تحقق پیدا کند، عبارتند از: دستگیری از مستمندان، کمک به محرومان و سامان دادن زندگی تهیدستان، هم‌سطح کردن زندگی مردمان، نشر علم و دانش، گسترش فرهنگ و آموزش به‌ویژه آموزش معارف اسلامی و مبانی دینی، احداث و تعمیر مساجد، تکایا، کتابخانه‌ها، مدارس، بیمارستان‌ها، پناهگاه‌ها، مراکز عام‌المنفعه و اداره آن‌ها، ایجاد و احداث راه‌ها و پل‌ها و مانند این‌ها. به‌طور کلی آثار و کارکردهای وقف در جامعه را می‌توان به سه دسته، کارکردهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تقسیم کرد.

کارکرد فرهنگی:

مهمترین کارکرد وقف در جامعه اسلامی از گذشته‌های

دور تاکنون کارکرد فرهنگی و آموزشی است. ابعاد آموزشی و فرهنگی وقف در جوامع اسلامی بسیار گسترده است. وقف به عنوان یک منبع مستمر مالی مراکز علمی، پشتوانه مردمی داشته است و تاسیس مدارس و حوزه‌های علمیه و تأمین هزینه‌های آن از جمله مهمترین کارکردهای وقف است.

برخی از مهمترین کارکردهای فرهنگی و آموزشی وقف چنین است: استفاده از درآمدهای وقف برای ساخت مساجد و اماکن مذهبی، دانشگاه‌ها، خوابگاه‌های دانشجویی، تأسیس کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، برگزاری کنگره علمی و پژوهشی، برگزاری مراسم بزرگداشت ائمه اطهار علیهم‌السلام و فعالیت‌های علمی و تبلیغی در جهت ترویج سیره اهل بیت علیهم‌السلام، اعزام مبلغ به مناطق محروم، مسابقات قرآن کریم در سطح شهرستانی، استانی، کشوری و بین‌المللی، برگزاری کلاس‌های آموزش قرآن و تفسیر و مفاهیم قرآن کریم، چاپ قرآن و کتب مذهبی.

کارکرد اجتماعی:

سنت حسنه وقف یکی از مصادیق بارز احسان و خیرخواهی است که انسان با بهره‌گیری از تعالیم انبیا علیهم‌السلام آن را از دیرباز بنیان نهاده و در صحنه حیات اجتماعی به ودیعه گذارده است. روحیه تعاون اجتماعی و سبقت در خیرات در نهاد وقف عینیت می‌یابد و به عمل واقف، مهر ابدیت می‌زند. در بعد اجتماعی وقف همچون چتری بزرگ سایه خود را بر سر تمام نیازمندان و محرومان می‌گستراند و جامعه را از فقر که عامل بسیاری از مفاسد

اجتماعی، اخلاقی و سستی در ارکان دینی است نجات می‌دهد و امکان همزیستی مسالمت‌آمیز را در محیطی مملو از اخوت و حسن ظن، که زمینه‌ساز پیشرفت و تعالی جامعه خواهد شد فراهم می‌کند.

حمایت از کودکان و زنان بی‌سرپرست، ایجاد خانه‌های سالمندان، تاسیس و تجهیز بیمارستان و مراکز بهداشتی، ایجاد مراکز خاص برای درمان بیماری‌های خاص، کمک برای آزادی زندانیان، کمک به امر ازدواج جوانان و تأمین مسکن از مهمترین کارکردهای اجتماعی وقف در جامعه است.

کارکرد اقتصادی:

شاید متداول‌ترین نقش وقف را بتوان در رویکرد اقتصادی آن مشاهده کرد، اگرچه این رویکرد با دیگر رویکردها بی‌ارتباط نیست. سیاست اسلام بر کنترل، تعدیل و حفظ ثروت جامعه است، بدین خاطر تمام راه‌هایی را که به سرمایه‌داری بی‌حد و حصر منجر می‌شود، کنترل کرده است و با گرفتن خمس و زکات از ثروتمندان و تشویق افراد به وقف و نظایر آن، ضعیفان را تقویت و فاصله‌های طبقاتی را بسیار کم و در جامعه تعدیل ایجاد می‌کند. بر این اساس، وقف در جامعه اسلامی ثروت مادی جامعه را تعدیل می‌کند.

وقف، تبدیل مالکیت خصوصی به نوعی از مالکیت عمومی است که بسط آن از ابزار مهم دستیابی به عدالت اجتماعی است. در نهاد وقف دو مطلوبیت نهفته است: یکی نفس عمل بخشش، گذشت و ایثار که در واقف به

ودیعہ گذاشته می‌شود و از غرق شدن انسان در تعلقات مادی و مال‌اندوزی جلوگیری می‌کند و دیگری لذتی است که فرد در نتیجه عمل نیک خود می‌بیند و نقش آن را در فقرزدایی جامعه اسلامی مشاهده می‌کند. در خصوص نقش سازنده‌ی موقوفات، بر روند اقتصادی کشور. می‌توان به این سخن بنیانگذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) در کتاب صحیفه نور اشاره کرد: «اگر تبلیغات دولت رایج گردد، خواهیم دید که از همین نذر، وصیت و وقف چه خدمات‌هایی به کشور و توده می‌شود».

وقف
و نیازهای روز
جامعه

از صدها سال پیش تاکنون، واقفان خیراندیش با اختصاص بخشی از اموال خود برای خدمت مستمر به جامعه در قالب روش پسندیده «وقف»، منشأ خدمات فراوان علمی، فرهنگی، هنری، رفاهی و بهداشتی در جامعه بوده‌اند.

گستره وقف آن‌چنان وسیع است که در هر زمان با توجه به نیازهای جامعه، می‌توان موقوفات را صرف این نیازهای جدید کرد. در ایام قدیم، موقوفات بیشتر شامل مواردی مانند احداث دارالایتام، کتابخانه، مسجد، قنات، پل، آب‌انبار و مثل این‌ها می‌شد؛ اما در حال حاضر این نیازها تغییرات عمده‌ای کرده است.

از جمله مصارفی که در بین موقوفات سال‌های اخیر مشاهده می‌شود، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: احداث بیمارستان برای بیماران خاص، کمک به ایتام، احداث پرورشگاه، کمک به دانشجویان و اطفال بی‌بضاعت، کمک به افراد حادثه‌دیده در بلایای طبیعی سیل، زلزله و آتش‌سوزی، تهیه لوازم تحصیل دانش‌آموزان بی‌بضاعت، اعطای جوایز و وام، احداث ساختمان برای افراد بی‌بضاعت، جهیزیه عروس، احداث کتابخانه‌های عمومی،

مراکز توانبخشی، تأمین آب شرب روستاهای دورافتاده، کمک به امر ازدواج و تأمین مسکن برای زوج‌های جوان و کم‌درآمد، تلاش برای بازپروری افراد معتاد، توسعه تولید ملی، اشتغال‌زایی، امور پژوهشی و تحقیقاتی. با توجه به دگرگونی‌های شرایط اجتماعی و اقتصادی در جوامع بشری، نگاه دقیق به نیازهای امروزین جامعه، ضروری به نظر می‌رسد. اگر بخواهیم نقش و جایگاه بنیان خیر را در حل معضلات فرهنگی و اجتماعی ایران مورد بررسی قرار دهیم، باید پذیریم که با توجه به گسترش نیازها و وجود تنگناها، دولت به تنهایی قادر به حل مشکلات و رفع معضلات نیست. هر چند با توسعه خدمات بیمه و تأمین اجتماعی، بخشی از نیازها برطرف شده است، ضرورت دارد تا برای اغنای روح بشر و داشتن انگیزه بیشتر جهت کار و تلاش مستمر، همواره برای استمرار روحیه تعاون و جاودان ماندن یاد و نام نیکوکاران و واقفان، پدیده‌ی سودمند وقف و امثال آن زنده نگه داشته شود. بنابراین با در نظر گرفتن این واقعیت باید زمینه مشارکت و حضور یکایک مردم در ابعاد مختلف وجود داشته باشد.

تاریخچه، ساختار
و وظایف سازمان
اوقاف و امور خیریه

از تشکیلات اداری اوقاف در دوره صفاریان که اولین سلسله حکومت ایرانیان پس از اسلام بوده است، اطلاع دقیقی در دست نیست، ولی در تشکیلات اداری دوره سامانیان از دیوان موقوفات یا دیوان اوقاف نام برده شده که به کار مساجد و اراضی موقوفه رسیدگی می‌کرده است. در دوران صفویان، امور اوقاف به روحانیون مورد نظر حکومت واگذار می‌گردید. همچنین در دوران زندیه وزارت موقوفات مسئول نظم و نسق مادی موقوفات و رونق و رواج امور مساجد و بقاع بوده است. کیفیت اداره موقوفات در دوره قاجاریه مشخص نیست، ولی پس از انقلاب مشروطیت و استقرار آن، امور موقوفات زیر نظر وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه اداره می‌گردید.

در دی‌ماه ۱۳۱۳ش، قانون جدید اوقاف مشتمل بر ۱۰ ماده به تصویب مجلس رسید. در ۱۵ آذرماه ۱۳۴۳، اوقاف از وزارت فرهنگ جدا و به نخست‌وزیری ملحق شد و سرپرستی آن به یکی از معاونان نخست‌وزیر به عنوان سرپرست سازمان اوقاف محول گردید.

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران و استقرار دولت جمهوری اسلامی، تشکیلات و اختیارات سازمان اوقاف مورد تجدیدنظر قرار گرفت و در تاریخ ۱۳۶۳/۱۰/۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و بر اساس آن سازمان از نخست‌وزیری منتزع و با عنوان سازمان حج و اوقاف و امور خیریه به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی وابسته گردید. به موجب این قانون، سرپرست سازمان باید از طرف ولیّ فقیه مجاز به تصدی اموری باشد که متوقف بر اذن ولیّ فقیه است.

در ادامه این فرآیند، به موجب مصوبه شماره ۴۶۲ مورخ ۱۳۷۰/۸/۱۵ شورای عالی اداری؛ کلیه امور مربوط به اوقاف و امور خیریه از سازمان حج و اوقاف منفک و به سازمان اوقاف و امور خیریه واگذار شد و هر کدام به عنوان سازمانی مستقل به ادامه فعالیت مشغول شدند؛ به طوری که مسائل مربوط به حج و زیارت (عتبات و سوره) به «سازمان حج و زیارت» و امور مربوط به موقوفات، امامزادگان و بقاع متبرکه نیز به «سازمان اوقاف و امور خیریه» واگذار شد.

ساختار سازمانی سازمان اوقاف و امور خیریه:

سازمان اوقاف و امور خیریه در نمودار تشکیلاتی جدید، متشکل از حوزه سرپرستی و دفاتر مستقل ستادی، چهار معاونت و نیز ادارات کل استان‌ها و ادارات شهرستان‌ها و دفاتر نمایندگی می‌باشد.

بخشی از وظایف مهم سازمان اوقاف و امور خیریه:

- ۱- سیاست‌گذاری در جهت افزایش بهره‌وری موقوفات و نظارت بر عمل امینانه در وقف.
- ۲- نهادینه‌سازی فرهنگ وقف در افکار عمومی جامعه با معرفی ابعاد و آثار آن و تبیین نیازهای روز جامعه در قالب وقف‌های جدید.
- ۳- ارتقای نقش و جایگاه وقف در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور.
- ۴- سیاست‌گذاری، راهبری و نظارت بر وظایف و مأموریت‌های سازمان در امور اقتصادی، اوقافی، حقوقی، فرهنگی و اجتماعی.
- ۵- سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت بر امور فرهنگی، دینی و اجتماعی به منظور اجرای صحیح نیت واقفان و تبدیل بقاع متبرکه به قطب فرهنگی.
- ۶- نظارت و راهبری مسابقات حفظ، قرائت و تفسیر قرآن کریم در سطح داخلی و بین‌المللی و تعمیم آموزش قرآن کریم بین اقشار جامعه همچون اجرای طرح تربیت حافظان و قاریان قرآن کریم با استفاده از فن‌آوری‌های نوین بصورت حضوری و غیرحضوری.
- ۷- سیاست‌گذاری در جهت برگزاری آزمون اعطای مدارک کارشناسی و کارشناسی ارشد به حافظان قرآنی (از قبیل برگزاری آزمون، سنجش و ارزشیابی، اعطای مدارک و تعیین سطح) برابر ضوابط ابلاغی.
- ۸- برنامه‌ریزی و نظارت بر امر آموزش روحانیون بومی و غیربومی و اعزام آنان به امامزادگان، بقاع متبرکه و مناطق محروم کشور بر اساس سیاست‌های سازمان.
- ۹- نظارت بر چاپ، انتشار و توزیع قرآن کریم و کتب

مذهبی، جهت گسترش فرهنگ اسلامی بر اساس توجه به نیت واقفان.

۱۰- تهیه طرح جامع مهندسی فرهنگی امامزادگان و بقاع متبرکه و برنامه ریزی و نظارت بر تجهیز و راه اندازی کتابخانه های امامزادگان و بقاع متبرکه (فیزیکی و دیجیتالی).

۱۱- نظارت بر حسن وصول حقوق اوقافی (از قبیل حق التولیه، حق النظاره و حق التصدی) طبق مفاد وقفنامه ها، قوانین و مقررات.

۱۲- جلب اعتماد عمومی نسبت به نقش وقف و اطلاع رسانی از عملکرد و فعالیت های سازمان.

۱۳- سیاست گذاری، برنامه ریزی و نظارت بر امور مالی و حقوقی موقوفات، امامزادگان و بقاع متبرکه، اماکن مذهبی و دیگر موسسات تحت نظارت سازمان.

۱۴- برنامه ریزی و نظارت در جهت بهره وری از امور تبلیغی و هنری در راستای گسترش فرهنگ وقف.

۱۵- تبلیغ و ترویج معارف قرآن و امامان معصوم علیهم السلام با بهره گیری از ظرفیت های فرهنگی امامزادگان و بقاع متبرکه.

۱۶- تعامل با سازمانها و نهادهای دولتی و غیردولتی به منظور حفظ واحیاء موقوفات، نشر فرهنگ وقف، امامزادگان و بقاع متبرکه، اماکن مذهبی و موسسات خیریه (تحت نظارت سازمان).

۱۷- بررسی سیاستهای اقتصادی تاثیر گذار بر موقوفات کشور و تعیین سطوح مختلف پروژه های اقتصادی (ملی، استانی و شهرستانی) به منظور تسریع در احیاء موقوفات، امامزادگان و بقاع متبرکه.

- ۱۸- نظارت و کنترل بر نگهداری موقوفات، امامزادگان و بقاع متبرکه، اماکن مذهبی و تکمیل بانک اطلاعاتی شناسنامه فنی املاک و مستغلات موقوفات و اماکن متبرکه.
- ۱۹- نظارت و راهبری در نحوه استفاده از فن‌آوریهای علمی روز در تثبیت مالکیت موقوفات، بروزرسانی اطلاعات جامع موقوفات، امامزادگان و بقاع متبرکه، نظارت در حفظ و نگهداری رقبات و جلوگیری از تخریب آنها.
- ۲۰- نظارت بر امور مربوط به تهیه شجره نامه و نسب نامه امامزادگان، صدور احکام هیئت امناء امامزادگان و بقاع متبرکه و اماکن مذهبی (تحت نظارت)، برگزاری آموزش های ویژه هیئت امناء و کارکنان امامزادگان و بقاع متبرکه، موقوفات و مؤسسات خیریه تحت نظارت سازمان.
- ۲۱- ایجاد بسترهای لازم جهت جلب همکاری حوزه های علمیه و مدارس علوم دینی در جهت بهره‌برداری مطلوب در امر اعزام مبلغ به امامزادگان، بقاع متبرکه و مناطق محروم کشور.
- ۲۲- رسیدگی و اقدام در موارد تعدی و تفریط مباشران در موقوفات، مؤسسات خیریه و اماکن مذهبی (تحت نظارت سازمان).
- ۲۳- راهبری و نظارت بر دعاوی مطروحه علیه اشخاص (حقیقی و حقوقی) و دفاع از حقوق سازمان در سایر دعاوی.

منتخب استفتائات
مقام معظم رهبری (مدظله العالی)
در باب وقف

۱- موقوفه‌ای است دارای دو باب مغازه که مستأجرین اجاره قانونی را طبق نظر کارشناس پرداخت نمی‌نمایند، خواهشمند است فتوای شرعی مستأجرین را بفرمائید.

جواب: اگر بدون اجاره از متولی شرعی در مغازه تصرف می‌کنند تصرفاتشان جایز نیست و حکم غصب دارد.

۲- اراضی و باغاتی که شهرت در وقف دارند، هم اکنون به خاطر آنکه مدرک کتبی و وقفنامه‌ای در دست نیست، عده‌ای اصل وقف بودن آن را زیر سؤال برده و می‌گویند وقف نیست و لذا از پرداخت مال الاجاره به اداره اوقاف خودداری می‌کنند. مستدعی است نظر مبارک را در مورد این اراضی و باغات بیان فرمائید.

جواب: مدرک وقفنامه میزان نیست، اگر سابقه عمل بر وفق وقفیت دارد و یا در بین معمرین و مؤمنین اهل محل به وقفیت اشتهاار دارد، حکم و آثار وقف بر آن مترتب است و تصرفات در آن موقوفه بر اذن و اجازه متولی شرعی موقوفه است.

۳- آیا اشخاصی که بدون مجوز اداره اوقاف و متولیان موقوفات، اراضی وقفی را در تصرف دارند و متولی و اداره اوقاف به تصرفات آنها راضی نیستند، فرایض دینی آنها که در این رقبات انجام می‌دهند از نظر شرعی اشکال دارد یا خیر؟

جواب: در صورت اطلاع و آگاهی اعمالشان باطل است.

۴- مستأجرین موقوفات به استناد اینکه سال‌های متمادی سابقه تصرف در رقبه‌های وقف را دارند اجاره‌ای ناچیز و کمتر از نرخ عادلانه روز به اوقاف پرداخت می‌کنند. آیا صرف سابقه استیجار برای مستأجرین موقوفات تا چه حد ایجاد حق کرده که جزء حقوق مکتسبه محسوب گردد؟

جواب: مجرد سابقه استیجار موجب استحقاق تخفیف در اجاره بهای موقوفه نیست و متولی شرعی موظف است در تجدید قرارداد اجاره با ملاحظه غبطه و مصلحت وقف، اجاره بهای عادلانه تعیین و مطالبه کند.

۵- برخی از مستأجران موقوفات در اراضی زراعی و باغی که زمین و اشجار آن موقوفه می‌باشد، بعد از انقضای مدت اجاره حاضر نیستند ملک موقوفه را جهت بهره‌وری بهینه به متولی شرعی موقوفه تحویل‌دهند و مدعی می‌باشند که چون سالها متصرف و مستأجر ملک موقوفه بوده‌اند و مال الاجاره پرداخت کرده‌اند، پس متولی موقوفه یا اداره اوقاف می‌بایست قسمتی از عین ملک موقوفه یا پول آن را بابت حق کسب و پیشه به مستأجر پرداخت نماید، مستدعی است راهنمایی فرمائید

که: اولاً: آیا شرعاً متولی و یا اداره اوقاف مجاز هستند که از عین یا عواید موقوفه به این درخواست مستأجر پاسخ مثبت دهد؟

ثانیاً: فرضاً که متولی موقوفه مبادرت به انجام این درخواست بکند، مستأجر شرعاً مجاز به تصرف می‌باشد؟

ثالثاً: صرف سابقه استیجار و تصرف هر چند طولانی باشد، شرعاً حقی برای مستأجر و متصرف ایجاد می‌کند؟

جواب: ۱ و ۲: تملیک عین موقوفه و همچنین صرف عواید آن در غیر جهت وقف جایز نیست.

۳: در فرض سؤال برای مستأجر فی نفسه حقی ایجاد نمی‌شود.

۶- برخی از متصرفین موقوفات، افرادی بی‌بضاعت و فقیر و عیال‌وار و بعضاً از خانواده محترم شهداء و ایثارگران هستند، آیا اجازه می‌فرمائید اداره اوقاف در این رابطه در غیرنظر واقف در مال الاجاره موقوفه تخفیفی قائل شود؟

جواب: تعیین مال الاجاره موقوفه باید با مراعات مصلحت وقف و به نرخ عادلانه باشد و زیر نظر متولی شرعی موقوفه و در جهت وقف صرف شود.

۷- آیا در ملک وقف عام که شخصی از متولی اجاره کرده است و یا از مجتهد جامع الشرائط اجازه گرفته است بعد از فوت آن متولی یا بعد از فوت آن مجتهد احتیاج به اجازه و اجاره نمودن از متولی و یا مجتهد زنده دارد؟

جواب: اگر مدت اجاره تمام شده باشد برای تجدید اجاره رجوع به متولی زنده لازم است.

۸- در مواردی که اراضی موقوفه در طرح جاده‌های عمومی و خیابان قرار می‌گیرد، پرداخت مال الاجاره موقوفه شرعاً به عهده چه کسی است؟ آیا مجری طرح که متصدی مسیر است مدیون به وقف است؟ یا عابری که در حقیقت بهره‌گیران از موارد تصرف وقف هستند؟ با علم به عدم پرداخت حق وقف، و عدم رضایت متولی شرعی موقوفه، در صورت عبور از این مسیرهای وقفی نحوه برائت ذمه چگونه محاسبه می‌شود؟

جواب: کسی که تخریب موقوفه و غیر قابل استفاده شدن موقوفه و در نتیجه اتلاف موقوفه حکماً به او انتساب و استناد پیدا می‌کند شرعاً ضامن است که یا موقوفه را در صورت امکان به حال سابق برگرداند و یا وجه اجاره آن را بپردازد و یا در صورتی که موقوفه را به صورت تالف درآورده باشد عوض آن را تسلیم نماید. و چنانچه موقوفه با تبدیل به خیابان در حکم تالف باشد بر عابری چیزی در این باره نیست.

۹- اینجانب چون وضعیت مالی زیاد خوبی نداشتم تا بتوانم زمین مسکونی خریداری نمایم به اداره اوقاف و امور خیریه مراجعه نمودم و یک قطعه زمین را بصورت اجاره تصرف و در آن احداث بنا نموده‌ام. ولی هرکس می‌رسد ما را دلسرد می‌کند و می‌گوید چون زمین

موقوفه می‌باشد شما در آن نماز ندارید، لذا استدعا دارم
بفرمایید وظیفه بنده در این قبال چیست؟

جواب: اگر طبق مقررات اداره اوقاف واگذار شده و شما
هم به قراردادتان عمل می‌کنید، تصرف در آن از جمله
نماز مانعی ندارد.

۱۰- قراء و روستاهای موقوفه فراوانی وجود دارد که
دارای وقفنامه‌هایی صحیح و معتبر می‌باشند. بسیاری از
این املاک را در رژیم گذشته به کشاورزان فروخته‌اند،
مبلغی از کشاورزان دریافت و سند رسمی نیز به آنان
واگذار نموده‌اند. گرچه بعد از انقلاب قانون ابطال
این املاک به تصویب رسیده است، اما هنوز بسیاری
از کشاورزان حاضر به پرداخت حق موقوفه و تنظیم
سند اجاره با متولی شرعی موقوفات نیستند، مستدعی
است ارشاد فرمایید: آیا داشتن سند خرید قبل از انقلاب
شرعی و صاحب آن مجاز به تصرف در املاک موقوفه
می‌باشد؟ کشاورزانی که تاکنون حاضر به پرداخت حق
موقوفه نشده‌اند تکلیف تصرفات گذشته آنان چیست؟
تکلیف شرعی اداره اوقاف یا متولی شرعی چیست راه
رفتن و یا دخل و تصرف کردن در املاک و اراضی
موقوفه ای که مغضوب واقع شده و متصرف حق شرعی
وقف را نپرداخته است چه صورتی دارد؟

جواب: اراضی و املاکی که سابقه وقفیت داشته است، اگر
محرز شود که فروش و استملاک آن بدون مجوز شرعی
بوده است، فروش و خرید و استملاک آن شرعاً باطل

است و بر وقفیت کما فی السابق باقی است و هرگونه تصرفات در آن بر اذن و اجازه متولی شرعی و استفاده و بهره برداری از آن و هرگونه دخل و تصرف در آن بدون اجازه کردن از متولی شرعی و بدون اجازه وی غصب و حرام و موجب ضمان است و بر متولی شرعی احقاق حقوق موقوفه لازم است.

می توانند

با شنیدن کلماتی مثل وقف، واقف و موقوفه تصویری از افراد ثروتمند و نیکوکار در ذهنمان ترسیم می‌شود که بخشی از اموال خود را برای خدمت به دیگران می‌بخشند. اما ممکن است هیچ‌گاه تصور نکنیم که ما هم می‌توانیم یکی از همین واقفان باشیم. از خود می‌پرسید چگونه؟! تصویری غلط که در ذهن اکثر ما نقش بسته، این است که فکر می‌کنیم وقف کردن تنها از دست ثروتمندان بر می‌آید و ما که دارایی و اموال چندانی نداریم، نمی‌توانیم واقف باشیم. اما بهتر است بدانیم که موقوفات حتماً نباید ساختمان و زمین باشد؛ بلکه می‌توان با درآمد و حقوق اندک نیز به ائمه هدی علیهم‌السلام اقتدا کرد و به خیل واقفان پیوست.

البته برخی کارها از دست مردم عادی بر نمی‌آید. گاهی نیز افراد خاصی که بتوانند آن کارها را انجام دهند یا وجود ندارند و یا در دسترس نیستند. فرض کنید در خیابان یا کوچه‌ای، سنگ بزرگی در مسیر رفت و آمد مردم قرار گرفته که مشکلاتی را برای همگان به وجود آورده است. سنگ، سنگین و هیچکس را توان برداشتن آن نیست. آیا باید دست روی دست گذاشت و از برداشتن آن صرف نظر کرد. چاره‌ی کار چیست؟ آیا اگر فرد قدرتمندی پیدا

نشد، تکلیف ساقط می‌شود؟! همگان این مسئله را تأیید می‌کنند که باید همه‌ی افراد برای برداشتن مانع، جمع شوند و هر کدام زحمت قسمتی از آن را متحمل شوند تا آن مانع و مشکل مرتفع گردد و این، مصداق بارز یک عمل مشارکتی است.

وقف مشارکتی مثل این است که در یک شهر، مکانی برای اسکان ایتم و کودکان بی‌سرپرست وجود ندارد. هریک از مردم آن منطقه هم به تنهایی قدرت خرید و یا تهیه مکانی را برای ایشان ندارند؛ اما خیلی علاقه دارند که برای آن‌ها کاری انجام دهند. در مثل چنین موردی اگر افراد نیکوکاری که علاقه‌ای به واقف شدن دارند جمع شوند و هر کدام به فراخور توان مالیشان هزینه‌ای را متحمل شوند، در این صورت هم مشکلی از مشکلات آن منطقه رفع شده و هم افراد خیر غیرمتمول توفیق واقف شدن را پیدا کرده‌اند.

آری ما می‌توانیم با گفتن یک «یا علی» به مولایمان اقتدا کنیم و از واقفان شویم حتی اگر با مشارکت دوستان و آشنایان باشد.

سوالات

۱. بهترین و ماندگارترین شیوهی انفاق کدام است؟
الف. احسان کردن
ب. وقف کردن
ج. صدقه
د. همه موارد
۲. وقف در اصطلاح فقهای امامیه عقدی است که نتیجه آن ..... اصل و رها گذاشتن ..... است.
الف. حبس کردن - منفعت
ب. مصرف کردن منافع - اصل
ج. جاری کردن - منفعت
د. گزینه ب و ج صحیح است
۳. کدام مورد از شرایط مورد نظر برای واقف نیست.
الف. معین باشد
ب. عاقل باشد
ج. بالغ باشد
د. مختار باشد
۴. مسئولیت اداره موقوفه با کیست؟
الف. مردم
ب. امام جمعه
ج. وارث
د. متولی
۵. کدام واژه در قرآن بر وقف دلالت می‌کند و عنوان دیگر آن است؟
الف. صدقه
ب. باقیات الصالحات
ج. انفاق
د. احسان

۶. وقف مغازه برای اداره مسجد از کدام انواع وقف است؟

- الف. وقف انتفاع
ب. وقف منفعت
ج. وقف عام
د. وقف خاص

۷. وقفی را که در آن مصالح عمومی مدّ نظر باشد، وقف ..... گویند.

- الف. عام
ب. خاص
ج. انتفاع
د. منفعت

۸. احداث مسجد، وقف ..... و وقف منزل برای عزاداری، وقف ..... است.

- الف. عام - انتفاع
ب. انتفاع - منفعت
ج. انتفاع - خاص
د. منفعت - انتفاع

۹. از موارد ذیل، کدامیک از شرایط مال موقوفه نیست؟

- الف. عین باشد
ب. ملک واقف باشد
ج. معلوم و معین باشد
د. قابل انتفاع یا منفعت باشد
۱۰. کسانی را که موقوفه به منظور بهره‌برداری آنان وقف می‌شود ..... گویند.

- الف. قبض‌کننده
ب. موقوف‌علیهم
ج. موقوفه
د. موقوف‌له

۱۱. آیه ۷ سوره حدید به چه موضوعی اشاره دارد؟

- الف. صدقه
ب. انفاق
ج. وقف
د. احسان کردن

۱۲. اولین واقف در اسلام چه کسی بود؟

- الف. حضرت علی علیه السلام
ب. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
ج. حضرت خدیجه رضی الله عنها
د. حضرت زهرا رضی الله عنها

۱۳. کدامیک از موارد ذیل جزء موقوفات حضرت زهرا علیها السلام نیست؟

- الف. ام العیال
ب. املاک ینیع
ج. حیطان سبعه
د. مشربه ام ابراهیم

۱۴. این حدیث از کیست؟ «هیچ چیز نزد خداوند محبوب تر از اختصاص دادن دراهم به امام نیست»

- الف. امام علی علیه السلام
ب. امام حسن مجتبی علیه السلام
ج. امام صادق علیه السلام
د. امام باقر علیه السلام

۱۵. کدام گزینه جزء وظایف تعریف شده در قانون برای سازمان اوقاف و امور خیریه نیست؟

- الف. نهادینه سازی فرهنگ وقف
ب. نظارت و راهبری مسابقات قرآنی
ج. تعیین متولی از سوی واقف
د. جلب اعتماد عمومی نسبت به وقف

۱۶. علت رواج وقف در دوره صفویه چه بود؟

- الف. عشق به اهل بیت علیهم السلام
ب. عشق به درس و تحصیل
ج. رها کردن اموال از تصاحب حکومت
د. همه موارد

۱۷. بیشترین ظلم به وقف در ایران در چه دوره ای بوده است؟

- الف. نادری
ب. پهلوی
ج. سلجوقی
د. صفویه

۱۸. این جمله از کیست؟ «موقوفات باید به حال وقفیت باقی و عمل به وقف شود.»

الف. مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

ب. امام خمینی (ره)

ج. آیت الله بهشتی (ره)

د. شهید رجایی (ره)

۱۹. کدامیک از موارد ذیل جزء موقوفات کشور آلمان می باشد؟

الف) فردریش ایرت (ب) کنراد آدناوئر

ج) هانس زیدال (د) همه موارد

۲۰. اولویت بنیادهای خیریه در غرب چیست؟

الف) فرهنگی (ب) علمی و زیر بنایی

ج) اقتصادی (د) ب و ج صحیح است

۲۱. این جمله از کیست؟ «اگر تبلیغات دولت رایج

گردد، خواهیم دید که از همین نذر، وصیت و وقف چه

خدماتهایی به کشور و توده می شود.»

الف) مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

ب) آیت الله مکارم شیرازی

ج) امام خمینی (ره)

د) آیت الله گلپایگانی

۲۲. قانون جدید اوقاف در چه سالی و در کجا به

تصویب رسید؟

الف) ۱۳۱۳ - مجلس (ب) ۱۳۱۲ - دولت

ج) ۱۳۱۳ - دولت (د) ۱۳۱۴ - مجلس

۲۳. در چه سالی سازمان اوقاف و امور خیریه از سازمان

حج منفک شد؟

الف) ۱۳۶۸ (ب) ۱۳۷۰

ج) ۱۳۵۷ (د) ۱۳۶۵

۲۴. امام صادق علیه السلام چه چیز را بهترین بازمانده برای انسان معرفی می‌کنند؟

- (الف) فرزند نیکو
 (ب) سنت نیکو که از آن پیروی شود
 (ج) صدقه جاریه که از او باقی می‌ماند
 (د) هر سه مورد

۲۵. نام اولین موقوفه در اسلام چیست؟

- (الف) ینبع
 (ب) مخیریق
 (ج) حیطان سبعة
 (د) مهزور

۲۶. قرآن کریم در سوره‌ی بقره کسانی را که انفاق می‌کنند به چه چیز تشبیه کرده است؟

- (الف) چشمه جاری
 (ب) ذخیره‌ی نیکو
 (ج) خوشه گندم
 (د) باغ میوه

۲۷. حکم شرعی اعمال عبادی کسی که در موقوفه بدون مجوز و رضایت سازمان اوقاف تصرف کرده چگونه است؟

- (الف) باطل است
 (ب) در صورت اطلاع، باطل است
 (ج) صحیح است
 (د) در صورت جبران صحیح است

۲۸. کدامیک از موارد ارکان وقف مذکور در کتاب نیست؟

- (الف) صیغه‌ی وقف
 (ب) قبض و اقباض
 (ج) جهت
 (د) موقوفه

۲۹. کدام گزینه جزء وظایف کسی که اتلاف موقوفه به

او انتساب پیدا می‌کند نیست؟

الف) موقوفه را به حال سابق برگرداند

ب) با متولی به توافق برسد

ج) وجه اجاره آن را پردازد

د) عوض آن را تسلیم کند

۳۰. یکی از وظایف منتظران در عصر غیبت چیست؟

الف) دعا کردن برای فرج

ب) بخشش اموال برای حضرت

ج) گزینه الف و ب صحیح است

د) هیچکدام

۳۱. آیات ۵ تا ۷ سوره لیل در چه هنگام نازل شد؟

الف) هنگام باران

ب) وقف باغ جهت اهل صفة

ج) جنگ احد

د) هیچکدام

۳۲. دوران رشد وقف در ایران در چه دوره‌ای بوده است؟

الف) نادری

ب) پهلوی

ج) سلجوقی

د) صفوی

۳۳. موقوفه حیطان سبعة از چه کسی و به چه صورت به

حضرت صدیقه طاهره رسیده است؟

الف) حضرت علی علیه السلام - هبه

ب) حضرت رسول صلی الله علیه و آله - وصیت

ج) حضرت رسول صلی الله علیه و آله - هبه

د) هیچکدام

۳۴. موقوفه ام‌العیال چه بوده است؟

- الف) باغی در نزدیکی مکه
 ب) چشمه‌ای که به برکت آن روستای بزرگی درکنارش ساخته شده است.
 ج) مزارع هفتگانه‌ایست که اطراف آن را دیوار کشیده‌اند.
 د) مهزور

۳۵. میزان وقف جدید در سال ۱۳۹۰ چه میزان بوده است؟

- الف) ۱۰۵۰ (ب) ۲۰۰
 ج) نزدیک به ۲۰۰۰ (د) هیچکدام
 ۳۶. حمایت از کودکان و زنان بی‌سرپرست از چه نوع

کارکردهای وقف محسوب می‌گردد؟

- الف) فرهنگی (ب) اجتماعی
 ج) اقتصادی (د) الف و ب

۳۷. تشکیلات اداری دیوان موقوفات یا دیوان اوقاف در

چه دوره ای از حکومت ایرانیان تاسیس شده است؟

- الف) سامانیان (ب) صفویان
 ج) اشکانیان (د) صفاریان

۳۸. آیا در وقف مسجد، مجرد ساختن ساختمان به نیت

مسجد (بدون خواندن صیغه) کفایت می‌کند؟

- الف) کفایت می‌کند
 ب) کفایت نمی‌کند
 ج) باید صیغه وقف را جاری نماید و یا آنرا برای اقامه نماز به نمازگزاران تحویل دهد
 د) ب و ج

۳۹. تمامیت صحت وقف متوقف به انجام چه شرطی

می باشد؟

الف) صیغه وقف   ب) قبض

ج) اقباض   د) قبض و اقباض

۴۰. در صورتی که متولی غیر از واقف باشد؟

الف) عدالت در او شرط است

ب) عدالت در او شرط نیست.

ج) در صورتی که واقف در قید حیات نباشد شرط است.

د) شرط نمی باشد مگر آنکه واقف آن را شرط کرده باشد

توضیحات شرکت

در مسابقه کتابخوانی «احسان ماندگار»

شرکت کننده ی محترم!

ضمن گرامیداشت فرا رسیدن هفته وقف، حضور گرم شما را در مسابقه کتابخوانی «وقف احسان ماندگار» ارج نهاده و توجه شما را به نکات ذیل جلب می نمایم.

- ۱- شرکت برای عموم آزاد است.
- ۲- رونویسی از پاسخنامه دیگران شرعاً جایز نیست.
- ۳- با مطالعه دقیق کتاب، پاسخ پرسشهای مطرح شده را در پاسخنامه درج نمایید.
- ۴- مشخصات خود را بطور کامل در محل کادر مربوطه در پاسخنامه با ذکر نام استان، شهر، آدرس دقیق پستی، کد پستی و شماره تماس ثابت و همراه درج نمایید.
- ۵- کپی پاسخنامه در صورت عدم تغییر در اندازه مورد قبول است.
- ۶- مهلت ارسال پاسخنامه حداکثر تا تاریخ ۱۳۹۱/۰۹/۳۰ می باشد.
- ۷- یک هفته بعد از اعلام نتایج مسابقه برندگان ویژه فرصت دارند مشخصات درخواستی را اعلام نمایند، در غیر این صورت از لیست برندگان کنار گذاشته خواهند شد و هیچ مسئولیتی عهده دار برگزارکنندگان مسابقه نمی باشد.
- ۸- شرکت کنندگان می توانند از طریق ارسال پاسخنامه، به آدرس پستی: قم- صندوق پستی ۱۱۳۱-۳۷۱۳۵ در مسابقه شرکت نمایند.
- ۹- قرعه کشی مسابقه همزمان با هفته وقف انجام و از طریق سایت سازمان به نشانی www.awqaf.ir و سایت معاونت فرهنگی اجتماعی به نشانی www.mfso.ir و نیز سایت مجتمع فرهنگی پژوهشی معاونت فرهنگی اجتماعی به نشانی www.mfpo.ir اعلام خواهد شد.

فرم پاسخنامه مسابقه کتابخوانی
«احسان ماندگار»

نام : ..... نام خانوادگی: .....

نام پدر : ..... شماره شناسنامه : .....

تاریخ تولد: ..... شغل: .....

تحصیلات :.....

تلفن ثابت (با کد) و همراه: .....

کد پستی :.....

نشانی دقیق پستی: .....

.....

الف	ب	ج	د
۲۱			
۲۲			
۲۳			
۲۴			
۲۵			
۲۶			
۲۷			
۲۸			
۲۹			
۳۰			
۳۱			
۳۲			
۳۳			
۳۴			
۳۵			
۳۶			
۳۷			
۳۸			
۳۹			
۴۰			

الف	ب	ج	د
۱			
۲			
۳			
۴			
۵			
۶			
۷			
۸			
۹			
۱۰			
۱۱			
۱۲			
۱۳			
۱۴			
۱۵			
۱۶			
۱۷			
۱۸			
۱۹			
۲۰			

